

adatbázisok bősége, s a már jelentkező adattárak és teljes szövegű adatbankok) mellett megjelenik az „új online világ” is, a maga elektronikus és multimédiás, teljes szövegű információival az Interneten és a kiadói szervereken. Az a lehetőség, hogy egy elektronikus publikáció csak egyszer és csak egy helyen álljon rendelkezésre az egész világ számára, gyökeresen megváltoztatja a kiadók, könyvtárak, információ központok, szerzők és használók közötti hagyományos munkamegosztást.

2. Az elektronikusan rendelkezésre álló tudományos és műszaki információt intenzívebben hasznosítani az iparban, különösen a kis- és közepes vállalatoknál, ezzel is elősegítve a kutatási eredmények gyorsabb és hatékonyabb alkalmazását. Ugyanis egyre inkább ettől függ az új munkahelyek teremtése, illetve a meglévők megőrzése. Különbséget kell tenni a felsőoktatás és kutatás, illetve a kis- és közepes vállalatok információhasználatára között: az előbbinél a tudomány immanens folyamatáról van szó, az utóbbinál szükség van az információ közvetítőjére is.
3. Hosszabb távon el kell érni, hogy az árak fedezzék az információs termékek és szolgáltatások ráfordításait. A kormányzat elhatározott szándéka, hogy nem vállalja a finanszírozást azokon a területeken, ahol a magángazdaság képes a szolgáltatás átvételére. Ez a folyamat már megindult.

Mindhárom cél egyébként arra irányul, hogy a most még erős állami szerepvállalást minél teljesebb mértékben a tudományos és gazdasági öngazgatás váltsa fel.

A program legfontosabb intézkedései a következők:

- A természettudományok és a technika globális és multimédiás információs rendszereket igényel. A régi és új online világ között megfelelő kapcsolatot kell kiépíteni az információs források elektronikus feltárással, az információközvetítő rendszerek kifejlesztésével, a segédanyagok kiértékelésével és továbbfejlesztésével,

próbarendszerek indításával, az elektronikus dokumentumok közvetlen elérhetőségének megvalósításával.

- A német gazdaság innovációs készségét a tudományos-műszaki információval is ösztönözni kell. Az INSTI-nek nevezett projekt résztvevői (Német Gazdasági Intézet, szabadalmi ügyvédek, regionális szabadalmi információs központok, információközvetítők, találmányi ügynökségek, vállalkozói tanácsadók, technológiaügynökségek) együtt segítik a vállalatokat az információk beszerzésében, az ipari jogvédelemben, a szabadalmi bejelentésekben, a szabadalmak értékesítésében, a licencelésben, az együttműködésben, a kreativitás növelésében, a továbbképzésben. Az INSTI résztvevőinek az egész országra kiterjedő hálózata főként a kis- és közepes vállalatoknál áll rendelkezésre, társadalmi szinten pedig előmozdítja a feltalálókhoz és az innovációhoz barátságos klíma kialakulását. A 33 INSTI-résztvevő között 12 magánvállalkozás, 15 vegyes és csak 6 állami szervezet található.
- A szakmai információs szervezetek önfinanszírozási hányadát növelni kell. A jövőben lehetőleg minden információs terméket és szolgáltatást a magángazdaság nyújtson. Az állami információs szervezetek önfinanszírozási hányada 1990 és 1996 között lényegesen javult, 40%-ról 61%-ra nőtt. Ezt az arányt tovább kell növelni, hogy a magángazdaság érdekeltté váljék az információs szolgáltatások átvételében. (A trendet jelzi, hogy a berlini Fachinformationszentrum Chemie és a Fachinformationszentrum Karlsruhe már 1992 óta évente 5%-kal kevesebb állami támogatásban részesül.)

ICZERMAK, J. M.: Information als Rohstoff für Innovation. Programm der Bundesregierung 1996 bis 2000. = Nachrichten für Dokumentation, 48. sz. 1997. p. 31–36./

(Papp István)

Az állománygyarapítás anyagi helyzete a német tudományos könyvtárakban

Megismételt vizsgálatot folytatott 1996-ban a német tudományos könyvtárak állománygyarapításának anyagi lehetőségeiről egy felkért szakbizottság. A felmérés 81 könyvtárra terjedt ki, néhány kivételtől eltekintve egyetemi könyvtárakra, és elsősorban az 1994–95-ös változások tendenciáit

tárta fel. (1996-ból csak a tervezett költségvetési adatok szerepelnek.) A jelentés a régi német tartományok helyzetét elemzi részletesebben, utolsó fejezete külön mutatja be az új tartományok eltérő sajátságait.

A dokumentumok ára

A nyolcvanas években a monográfiák árának viharos emelkedése volt a jellemző (évi 7,5–10%), ez a tendencia a 90-es évekre Angliában és az Egyesült Államokban alábbhagyott. (1955-ben az előző évihez viszonyított árnövekedés Angliában 1,6%, az Egyesült Államokban 0,7% volt.) A német könyvkereskedelemben viszont a 90-es évek ár-emelkedése ennél magasabb és rapszodikusabb. (1995-ben az előző évihez mérten 9,8%, 1993-hoz viszonyítva 7,1%.)

A folyóiratok ár-emelkedése – a könyvektől eltérően – folytatódott a 90-es évek közepén is. (Német nyelvterületen az emelkedés évi 7,3–7,5%, Angliában 9,6–11,8%, az Egyesült Államokban 9,4–12,1%.) A sorozatos ár-emelkedések következtében a tudományos folyóiratok ára helyenként megháromszorozódott.

Az egyes tudományágak sajtótermékei eltérő arányban emelkednek. A természettudományok és az orvostudomány terén a drágulás kétszer akkora, mint a társadalomtudományok és a szellemi tudományok területén.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy a növekvő árak mellett a könyvtáraknak a korábbinál több művet kellene beszerezniük, mert a releváns információkat tartalmazó dokumentumok száma nem csökken, hanem növekszik. (A LISU-index és a Német Kutatási Társulat adatai egyaránt ezt bizonyítják.) Ugyancsak növelik a beszerzendő művek listáját az évről évre megduplázódó CD-ROM bibliográfiák és teljes szövegű adatbankok. A CD-ROM-teremben belül a tudományosan releváns művek aránya az évek során változatlan, és e kiadványoknak mintegy a fele csak ebben a formában szerezhető be.

A beszerzési keret változásai

A 90-es évek elején a régi német tartományok tudományos könyvtáraiban a beszerzési keret csekély mértékben ugyan, de még évről évre emelkedett (1990: 3%, 1991: 3,8%, 1992: 3,6%, 1993: 4,8%). Ez a növekedés azonban messze elmaradt a dokumentumok árrobbanásától, és a könyvtárakat a folyóiratok sorozatos lemondására kényszerítette. 1994-ben a beszerzési kereteknek még ez a szerény növekedése is megtorpant (1,3%), 1995-ben pedig nominálértéken stagnált (+0,7%). A stagnálás közelebről nézve azt jelentette, hogy az egyetemi könyvtáraknak csaknem a fele az előző évinél kisebb állománygyarapítási összeggel rendelkezett.

Az egyetemi könyvtárak átlagosan 3470 ezer DEM-et fordíthatnak költségvetési keretből állománygyarapításra. Természetesen az egyes könyvtárak között jelentős különbségek találhatók. Kiemelkedően jó például a vizsgált könyvtárak

körébe bevont Berliini Állami Könyvtár és a Bajor Állami Könyvtár helyzete, melyek állománygyarapítási keretüket az általános stagnálás évében is 3,5%-kal tudták megemelni.

A német könyvtárak állománygyarapítási keretét több komponens alkotja. Legjelentősebb és legstabilabb része a szabályozott (folyamatos) költségvetési keret, ez biztosítja a beszerzés 70–80%-át, amit a különjuttatások egészítenek ki. 1995-ben a különjuttatások mennyisége csúcspontot ért el, ezzel lehetett megőrizni a teljes beszerzési keret egyensúlyát a folyamatos költségvetési összeg csökkenése ellenére is. A jelek szerint a jövőben ilyen arányú különjuttatásra azonban nem lehet már számítani.

A gyarapítás egyes területei

A 90-es évek elejére a folyóiratok sorozatos lemondása volt a jellemző. Ezt a „lemondási hullámot” ma már a korábbinál differenciáltabban ítélnéljük meg: a periodikumok minden áron való megtartásának dogmája megdőlt, a kényszer flexibilisebb folyóirat-politikához, megtisztítottabb folyóirat-állományhoz (is) vezetett. Ennek ellenére hangsúlyozni kell, hogy a tömeges folyóirat-lemondás a könyvtár lényegi információs értékének csökkenését jelenti, s ez a veszély a most következő években is fennáll.

A könyvtárak nagyobb része a monográfiák beszerzésének keretét is csökkenteni kényszerült. Az egyetemi könyvtárak 36%-ában az adatgyűjtés időpontjában rendelési stop volt, amely helyenként csak egyes szakterületekre terjedt ki, általában azonban a monográfiák egészére.

A könyvtárak beszerzési keretük egy részét a hiányok pótlására fordítják. A régi egyetemi könyvtárakban ezt a célt szolgálja az állománygyarapítási költségkeret 3,6%-a (könyvtáranként átlagosan 135 ezer DEM), az újabbak sem tudnak ennél sokkal nagyobb összeget biztosítani a retrospektív állománykiegészítésre. (Átlag: 146 ezer DEM.)

Nem könyv jellegű dokumentumokra az egyetemi könyvtárak beszerzési keretük 6,5%-át fordítják (átlagosan 218 ezer DEM-et), mikroformátumú dokumentumokra a keret 2,2%-át (86 ezer DEM-et); CD-ROM-ra 1994-ben átlagosan 87 ezer DEM-et, 1995-ben már 134,5 ezer DEM-et fordítottak, ami 55%-os emelkedést jelent. (A teljes keretből való részesedés aránya 2,2-ről 3,5-re változott.)

Tankönyvek beszerzésére a kultuszminisztérium ajánlása szerint tanulónként évi 20 DEM-et kellene fordítani, ezzel szemben a vizsgált könyvtárak csak 12,44 DEM-et szenteltek erre a célra, könyvtáranként átlagosan 247 ezer DEM-et (ami 30 ezerrel elmarad az előző évi ráfordítástól). Könyvkötésre a könyvtárak átlagosan 282 ezer DEM-et szántak, beszerzési keretük 6,6%-át.

Az új tartományok eltérő helyzete

A régi NDK-beli városok (Drezda, Lipcse, Cottbus, Potsdam, Rostock stb.) egyetemi könyvtárainak állománygyarapítási helyzete alapjaiban eltér a többiekétől. Szemben a régi tartományok egyetemi könyvtáráival – ahol a 90-es évek első felében a folyamatos állománygyarapítási keretek terén csak évi 3–4%-os szerény növekedés történt – az új tartományokban az egyetemi könyvtárak állománygyarapítási kerete ezekben az években is erőteljesen nőtt. Összességében 1991–1995 között 31,8%-os emelkedés történt. Különösen fontos, hogy ezen belül meghatározó volt a szabályozott költségvetés minden más megelőző növekedési aránya (1992: 17,2%, 1993: 28,4%, 1994: 13,2%, 1995: 14,8%). Öt év alatt a szabályozott költségvetés 95,5%-os növekedést ért el. Ugyanakkor a kiegészítő juttatások is növekedtek, de ennél jóval kisebb mértékben. A folyamatos költségvetés és a kiegészítő juttatások együttes növekedése eredményezte 1991–1995 között a 31,8%-os növekedést.

A 90-es évek közepén azonban az új tartományokban is megtorpant a gyarapítási keretek állandó bővülése. 1995-ben a visszalépés első jele a Német Kutatási Társulat hozzájárulásának jelentős csökkenése volt, amit azonban akkor még kiegyensúlyozott a folyamatos költségvetés növekedése. Mindez együtt 1995-ben még 5,4%-os fejlődést eredményezett. 1996-ban a költségvetési keretek azonban már 4,4%-os visszaesésre mutatnak.

Ha közelebbről vizsgáljuk a gyarapítás egyes részletkérdéseit, szintén eltérő képpel találkozunk az új és a régi tartományokban. Az új tartományok

egyetemi könyvtárai mind ez ideig nem kényszerültek folyóiratok tömeges lemondására, ellenkezőleg, a vásárolt folyóiratok száma még 1995-ben is 4,1%-kal emelkedett. (Igaz, hogy az emelkedés 1994-ben még 7% volt, 1993-ban pedig 20%.) Ugyanakkor a régi könyvtáraknál jóval nagyobb összegeket fordítanak a hiányok pótlására is: 1995-ben átlagosan 1,29 millió DEM-et. Az összegnek kb. 40%-át fordítják a folyóiratok, 60%-át a monográfiák beszerzésére. A tankönyvek gyarapítására is nagyobb összeget tudnak áldozni (tanulónként 16,48 DEM-et), mint a régi tartományok könyvtárai. Erőteljes ütemű a nem könyv jellegű dokumentumok beszerzése is. Mikroformátumú dokumentumokra átlagosan 101 ezer DEM-et fordítottak (a beszerzési keret 1,8%-át), CD-ROM-beszerzésre pedig 145 ezer DEM-et (2,5%).

A jelek azonban arra mutatnak, hogy 1996 fordulatot jelent az új tartományok helyzetében is. A szabályozott költségvetési keret – amely az előző öt évben meghatározta és kétszeresére emelte az állománygyarapítás lehetőségét – most először süllyed, 4,4%-kal. E könyvtáraknak is szembe kell nézniük a folyóiratok lemondásának, a monográfiabeszerzés szűkítésének, a hiánypótlás visszafogásának kényszerével.

/GRIEBEL, R.–TSCHARNTKE, U.: *Etatsituation der wissenschaftlichen Bibliotheken in den alten und neuen Bundesländern 1996.* = *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, 43. köt. 6. sz. 1996. p. 525–577./

(Katsányi Sándor)

INSIDE – a British Library integrált dokumentumkereső, -rendelő és -küldő szolgáltatása

Bevezetés

A British Library Dokumentumellátó Központja (*Document Supply Centre = DSC*) több mint 30 éve létesült Boston Spában. Az akkori kormányzat felismerve annak szükségességét, hogy a világon megjelenő tudományos anyagok gyűjtését és terjesztését centralizáltan célszerű végezni, olyan nagy területet bocsátott rendelkezésre, hogy ne legyen fizikai korlátja az állomány fejlesztésének.

Ma a DSC világméretben is vezető szerepet játszik a kutatási tevékenység ellátásában, és egyúttal a British Library egyik legnagyobb szervezeti egysége. Több mint 19 ezer intézményi felhasználója van, ami kb. egymillió kutatót jelent.

Néhány szó az állományról és a szolgáltatásokról. Egy dokumentum beszerzésének fő kritériuma, hogy előreláthatólag szükséges legyen a felsőoktatás, a kutatás, az üzleti élet vagy az ipar számára. A folyóiratokat tárgykörtől és nyelvtől függetlenül gyűjtik. Beszerzik a világon bárhol angol nyelven megjelent könyveket, míg az idegen nyelvű könyvek között válogatnak. További dokumentumtípusok: brit hivatalos kiadványok, az Európai Közösség anyagai, a nem zárolt kutatási jelentések, doktori tézisek, konferenciaanyagok, keleti anyagok, angol nyelvű fordítások és zenei anyagok (partitúrák). Az 1. táblázat a teljes állományt és az éves gyarapodást mutatja.